

De lange geschiedenis van Duits antisemitisme

Helmut Walser Smith geeft masterclass aan UvA studenten

[Achtergrond](#) - 1 oktober 2012 - Auteur: Lynn Stroo

Niet het begin van de Tweede Wereldoorlog, maar het besluit tot genocide in 1941 is de breuk in de geschiedenis. Dat hield de Amerikaanse historicus Helmut Walser Smith studenten Duitslandstudies van de Universiteit van Amsterdam vorige week tijdens een masterclass voor. Walser Smith ziet een continuïteit in het antisemitisme en het nationalisme in Duitsland vanaf de middeleeuwen tot en met het Derde Rijk. “Antisemitisme was geen nieuw verschijnsel, de Holocaust wel.”

“Binnen de Amerikaanse historische kringen word ik doorgaans als behoorlijk Duits beschouwd. In Duitsland vinden ze mij juist heel Amerikaans. Ik beweeg daar een beetje tussen”, aldus de Amerikaanse historicus Helmut Walser Smith (1962), specialist in 19e-eeuwse geschiedenis. Walser Smith is werkzaam aan de Vanderbilt University in Nashville, Tennessee. Hij heeft een groot aantal publicaties op zijn naam staan, waaronder ‘The Continuities of German History: Nation, Religion, and Race across the Long Nineteenth Century’ (2008) en een bijdrage in het ‘Oxford Handbook of Modern German History’ (2011). Aan de Amsterdamse studenten Duitslandstudies die op 26 september deelnamen aan zijn masterclass legde hij zijn belangstelling voor de Duitse geschiedenis uit. Die heeft deels te maken met zijn Duitse roots. Hij werd in Freiburg geboren, maar emigreerde al op jonge leeftijd met zijn Duitse moeder naar Amerika die daar hertrouwde.

Sonderweg

Zijn belangstelling voor Duitse geschiedenis werd ook gewekt omdat hij zich niet kon vinden in de zogenoemde *Sonderwegthese* waar historici in de jaren tachtig en negentig uitgebreid over discussieerden. Deze these veronderstelt dat Duitsland in de negentiende eeuw een speciale ontwikkeling doormaakte, waarbij de oude elite lang aan de macht bleef en democratisering op grote schaal niet van de grond kwam.

Volgens de theorie zou dit speciale pad de voedingsbodem zijn geweest voor de

gruwelijkheden van het latere nationaalsocialisme. Walser Smith: "Er was een kloof in het debat. Er werd namelijk te veel geïnterpreteerd vanuit de macht van de bourgeoisie, en dat was slechts 10 tot 20 procent van de bevolking. De arbeidersbevolking werd onterecht buiten spel gelaten. De complexe en dynamische maatschappij van het Wilhelminische keizerrijk was veel meer dan alleen de oude elite."

Antisemitisme

Walser Smith zette zijn eigen stelling tegenover de *Sonderwegthese*: die van de verschillende continuïteiten in de Duitse geschiedenis, zoals het nationalisme en het antisemitisme. "Ik ben zeer geïnteresseerd in de sporen van gebeurtenissen", vertelde hij de de Amsterdamse studenten. "Is er bijvoorbeeld een relatie tussen de Jodenpolitiek uit het Derde Rijk en het buitensluiten van Joden vanaf de middeleeuwen?" Volgens Walser Smith wel. Anders dan veel historici beschouwt hij daarom niet Hitlers machtsovername in 1933 of het begin van de Tweede Wereldoorlog in 1939 als breuk in de geschiedenis. Voor hem is 1941 het *Fluchtpunkt*, een term die hij leent uit de renaissance schilderkunst. Vanuit dit vluchtpunt wordt in een schilderij alles bepaald en geschilderd.

"Antisemitisme was geen nieuw verschijnsel, de Holocaust wel. Tussen 1939 en 1941 werd er door de Nazi-kopstukken nog continu over het lot van de Joden gediscussieerd. Er werd gedacht aan het uitzetten van Joden in de nieuw gewonnen territoriale gebieden, maar van genocide was nog geen sprake. Pas in de zomer van 1941 werden er op grotere schaal Joden uit Polen en andere Zuid-Oost-Europese landen vermoord door Duitse *Einsatzgruppen*. Vanaf de Wannsee Conferentie in januari 1942 werden er orders uitgegeven om Joden systematisch uit te moorden."

De rol van Hitler

Dit standpunt was toen Walser Smith hem in 2008 voor het eerst poneerde nog behoorlijk controversieel. Vaak wordt juist grote waarde gehecht aan de rol van *Führer* Adolf Hitler. Maar Nazi-Duitsland was één grote bureaucratische chaos, legde Walser Smith in Amsterdam uit. De orders van Hitler waren dikwijls vaag en gedateerd. Daardoor organiseerden degenen die de bevelen moesten uitvoeren zichzelf en deden wat zij dachten dat goed was. Die ontwikkeling moet niet over het hoofd worden gezien, aldus de Amerikaanse historicus.

"Natuurlijk spelen bepaalde historische figuren een sleutelrol in de geschiedenis, zoals Otto van Bismarck. Maar veel andere hoofdrolspelers zijn vervangbaar. Continuïteiten en structuren spelen een net zo'n belangrijke rol. Als Hitler bij één van de mislukte moordaanslagen toch vermoord was, zou er zeer waarschijnlijk

een andere dictator aan de macht zijn gekomen, gezien de slechte omstandigheden van werkloosheid en crisis. Hoewel 'what-if theorieën' natuurlijk niet te toetsen zijn, ben ik daar vrij zeker van."

Lynn Stroo is masterstudent Duitslandstudies aan de Universiteit van Amsterdam en nam op 26 september deel aan de masterclass van Helmut Walser Smith, georganiseerd door de [master Duitslandstudies](#) van de Universiteit van Amsterdam en het [Duitsland Instituut Amsterdam](#).

Dit is een artikel gedownload via [duitslandinstituut.nl](https://www.duitslandinstituut.nl).

Artikel:

<https://www.duitslandinstituut.nl/artikel/185/de-lange-geschiedenis-van-duits-antisemitisme>